

УДК 371.26 (045)

*Нелля Дегтярьова,
аспірант Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова*

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ «МОНІТОРИНГ» І «ДІАГНОСТИКА» НАВЧАННЯ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті зроблено спробу проаналізувати та уточнити поняття моніторингу та діагностики освітньої діяльності учня. Розглядається співвідношення вказаних понять та поняття контролю знань, вмінь та навичок.

Ключові слова: педагогічний моніторинг, діагностика освітньої діяльності учня, контроль знань, вмінь та навичок.

В статье сделана попытка проанализировать и уточнить понятия мониторинга и диагностики образовательной деятельности ученика. Рассматривается соотношение указанных понятий и понятия контроля знаний, умений и навыков.

Ключевые слова: педагогический мониторинг, диагностика образовательной деятельности учащихся, контроль знаний, умений, навыков.

An attempt to analyze and refine the concept of monitoring and diagnosis of student educational activities is given in this work. The ratio of these concepts and notions of knowledge control is considered.

Key words: Pedagogical monitoring, diagnosis of the educational activities of students, knowledge control

Впровадження компетентнісного підходу зумовлює зміни в організації навчання в цілому: від учня вимагаються практичні результати, досвід особистої діяльності, формування вмінь використовувати набуті знання в різних навчальних і позанавчальних ситуаціях. Якщо нещодавно контроль знань, вмінь та навичок був єдиним поняттям для визначення рівня опанування матеріалу, то в сучасних умовах знання, вміння та навички перетворюються лише в одну зі складових більш широкого поняття компетентностей, а сам контроль стає складовою освітнього моніторингу та діагностики результатів навчання. І хоча ці поняття є іноваційними, проте міцно зайняли місце у наукових дослідженнях. Однак досить часто в роботах дослідників використовується, так звана, неуніфікована термінологія. Так, наприклад, поняття педагогічного моніторингу та поняття діагностики навчання розглядаються як

синонімічні, іноді підпорядкованими, зустрічаються роботи, де дані поняття використовуються як окремі, різні поняття. Виявлення цієї суперечності спонукало нас на вивчення вказаних понять в роботах науковців та визначення місця поняття діагностики освітньої діяльності учня.

Поняття педагогічного моніторингу вивчається в працях В. Бикової, М. Болгарової, Б. Бодрякова, Н. Вербицькова, Г. Єльнікова, Є. Заїки, Н. Морзе, В. Полонського та інших. Вивченню питань діагностики навчання приділяли увагу С. Гончаренко, В. Бондар, С. Краснобокий, Н. Морзе та інші. Вивчаючи дану проблему ми виявили, що і педагогічний моніторинг, і педагогічна діагностика розглядаються науковцями як спостереження, отримані результати якого використовуються для виявлення динаміки розвитку об'єкта, який вивчається, прогнозування подальшого удосконалення системи навчання та виховання, використовуються для коригування діяльності вчителя чи викладача. Але більшість дослідників, визначають істотні відмінності, наприклад, діагностику розглядають як вивчення індивідуальних досягнень учня, а поняття моніторингу використовують як більш статистичне поняття, а також якщо моніторинг визначається переважно як спостереження, то діагностика є вивченням, ближче до контролю якості знань. Ці та інші особливості ми наведемо нижче, проаналізувавши поняття діагностики та моніторингу в наукових джерелах.

Мета статті – аналіз наукових досліджень з питання моніторингу та діагностики навчання та визначення співвідношення змісту даних понять.

Термін «моніторинг» походить від *monitor* (лат. – попереджуючий) та *monitoring* (від англ. – контроль). У загальному випадку моніторинг розглядається як комплексна система спостереження за станом об'єкта з метою його контролю, прогнозування та сприяння подальшому розвитку. [13, с. 170]. Ми ж розглядаємо освітній або педагогічний моніторинг.

В. Полонський дає таке означення [10, с. 150]: педагогічний моніторинг – довготривале спостереження за станом навчання і виховання та управління цими процесами «шляхом своєчасного інформування учасників про можливість неблагополучних, критичних чи недопустимих випадків». Тобто автор приділяє увагу координуванню даного процесу та запобігання перерахованих небажаних ситуацій. На нашу думку таке означення потребує уточнення із вказаних нижче моментів. Так, незрозумілими є поняття «неблагополучних» та «недопустимих» випадків. Чи виникають дані випадки при спостереженні за станом навчання? Також, на нашу думку, управління процесами навчання шляхом інформування про певні моменти спрямовує моніторинг в потрібному для спостерігача напрямі, після чого результати не можна вважати об'єктивними. Ми вважаємо, що педагогічний моніторинг проводиться для оцінювання якості навчання в школі та викладання у вищих навчальних закладах, тому

результати повинні бути такі, що відобразять реальний стан досягнень учнів, студентів. Пізніше, за результатами даного спостереження потрібно виявити причини певних негативних моментів, якщо вони присутні, та усунути їх в подальшій роботі вчителя чи викладача. Це дає змогу удосконалювати роботу і вчителю, і виявити труднощі опанування матеріалу, якщо такі існують.

Г. Кожаспирова та А. Кожаспиров [5, с. 212] розуміють під моніторингом – відслідковування результатів; постійне спостереження за певним процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або початковим гіпотезам; діагностично обумовлена система неперервного відслідковування ефективності навчання і виховання та прийняття управлінських рішень, регулюючих та корегуючих діяльність школи. З цього означення з'ясовано, що спостереження визначається як постійне, тобто тривалість його необмежена часом, а повинна проводитись кожного навчального року, а також відмічено, що результати повинні враховуватись і корегувати діяльність *школи*. Це означає, що спостереження носить загальний характер, визначається для всієї школи і враховується вчителями всіх дисциплін та адміністрацією. Ми погоджуємося і з тим, що перед проведенням безпосередньо моніторингу необхідно поставити гіпотезу та визначити очікуваний результат, наприклад, відповідність критеріям оцінювання учня, що він повинен знати та вміти після опанування даного матеріалу, розділу, курсу. Встановлення відповідності бажаному результату і визначає напрям подальшої діяльності, корегування форм та методів навчання.

Інші дослідники висловлюються більш загально відносно суб'єкта та об'єкта моніторингу. Так, наприклад, В. Бикова пропонує таке означення: моніторинг – це «система неперервного і тривалого спостереження, контролю, оцінювання стану системи, а також прогнозування на підставі отриманих об'єктивних даних динаміки й основних тенденцій її розвитку» [1, с. 11]. Вказане прогнозування не є пропонуванням чіткої послідовності дій, а допускає можливість досліднику визначити власну лінію поведінки, врахувавши результати проведеного спостереження, що на нашу думку є коректним. Тут слід відмітити, що оскільки досягнення окремого учня є індивідуальними, то відповідно і прогрес повинен розглядатись з точки зору, що вмів учень до початку розгляду певного матеріалу, і чому навчився після необхідної кількості уроків. Тому знову знаходимо підтвердження, що моніторинг використовується для більш загального вивчення і усереднення результату.

Як бачимо, поняття моніторингу розглядається як спостереження досить масштабного характеру, найчастіше по відношенню до школи, випускників певного року, хоча науковцями і виділяються різні види моніторингу:

– за *призначенням* – збирання, накопичення, систематизація іноді

поширення дослідження та його висновків;

– за *засобами* – педагогічний (який в свою чергу поділяється на підвиди: дидактичний, виховний, освітній), соціологічний, психологічний, економічний, демографічний;

– за *ієрархією* систем управління: індивідуальний, інституційний (*локальний, шкільний*), муніципальний, обласний (регіональний), національний (загальнодержавний) [4, с. 520].

Наведена класифікація охоплює найбільше можливих об'єктів і суб'єктів моніторингу. Наше дослідження спрямовано на моніторинг *локального* рівня, який, у свою чергу, в залежності від об'єкту спостереження поділяють на:

– адміністративний (внутрішньошкільний);
– педагогічний (досліджується професійність педагога);
– психологічний (клімат в колективі, адаптація учнів до навчання);
– учнівський (аналіз навчальної діяльності учня з певного предмета, рівня вихованості, емоційного стану школяра).

Деякі дослідники ототожнюють моніторинг та діагностику або використовують поняття діагностики для пояснення терміну моніторингу. Так, М. Болгаров [2, с. 4] пояснює дане поняття як сукупність засобів і методів розробки, здійснення, аналізу й узагальнення результатів діяльності, а також можна подати його як систему технологій відстеження ефективності його розвитку. А у висновку свого дослідження моніторинг визначає як *діагностичну* систему навчання й контролю, можливість відстеження результатів навчальної діяльності та корегувальну роботу разом зі співтворчістю учителя й учня. Ми вважаємо, визначати моніторинг через поняття діагностики слід, розглянувши останнє більш детально, оскільки вони часто сприймаються як синонімічні, що є некоректним.

Узагальнивши все вище сказане, можна виділити головні моменти:

– моніторинг визначається в одних джерелах конкретно як спостереження, в інших як сукупність засобів і методів дослідження певних питань;

– переважна більшість дослідників наголошує на довготривалості, постійності проведення спостереження;

– майже в кожному означенні зустрічаємо необхідність прогнозування та управління процесами навчання та виховання згідно отриманих результатів моніторингу.

Отже, ми будемо розуміти поняття *педагогічного моніторингу* як комплекс методів та форм організації, збору та опрацювання даних про діяльність освітньої системи, що забезпечує спостереження за її станом, оцінювання процесу діяльності, прогнозування подальшого розвитку. Моніторинг виконується для подальшого спрямування визначених

факторів на удосконалення розвитку та досягнення заданих цілей досліджувальним об'єктом. На нашу думку, педагогічний моніторинг слід проводити для вивчення загальних закономірностей та результатів навчання і виховання, при цьому охоплюючи велику кількість об'єктів спостереження (учнів, студентів), а при необхідності вивчити особистісні досягнення кожного учня окремо, не усереднюючи і не узагальнюючи результати учнів цілого класу, школи, випускників, слід говорити про діагностику освітньої діяльності учня. Науково обґрунтована діагностика, проведення якої дотримується єдиних прийнятих критеріїв оцінювання знань, вмінь та навичок, повинна застосовуватись на всіх етапах навчального процесу. Тому залишивши моніторинг як довготривале, але одноразове вивчення діяльності освітньої системи, вивчення більш загальних питань шкільної, регіональної та загальнодержавної освіти, розглянемо вивчення поняття діагностики навчання в словниках та працях науковців. Початкове розуміння цього поняття вийшло з медицини і, як відомо, означає спостереження за людиною для правильного прийняття рішення та допомоги хворому. Діагностика є похідним поняттям від поняття діагноз, що визначає сутність та особливість об'єкта на основі всебічного його вивчення [9, с. 550]. Отже, використовуючи загальнонаукове означення, вже зустрічаємо наголос на вивчення одного об'єкта, а значить результати такого детального вивчення забезпечить особистісний підхід та розуміння мотивів та прагнень окремої людини. На підтвердження нашого переконання, що діагностика спрямована на вивчення досягнень окремої особистості, наведемо означення В. Бондара, який підкреслює, що у педагогіці діагностику слід розглядати, як «обстеження дитини на предмет визначення її рівнів розвитку, індивідуальних особливостей, виявлення можливих відхилень у її розвитку, і прогнозування подальшого розвитку особистості» [3, с. 249]. Вчителі прагнуть вивчити та допомогти в навчанні та розвитку кожному учню, тому ми погоджуємось з Н. Морзе, яка пропонує розглядати діагностику освітньої діяльності учня як сукупність контролю, перевірки, обліку, оцінювання, накопичення статистичних даних та їх аналіз, виявлення динаміки освітніх змін і особистісних досягнень учня, з метою перевизначення цілей, уточнення освітніх програм, коригування процесу навчання, прогнозування подальшого розвитку подій [8, с. 239]. Розглядаючи питання діагностики *освітньої* діяльності учня, маємо на увазі контроль знань, вмінь та навичок з інформатики, оцінювання досягнень школяра, накопичення статистичних даних та їх аналіз, спрямований на одержання даних про результативність та загальний стан навчально-виховного процесу. Дотримання принципів об'єктивності, систематичності та відкритості в діагностиці дозволить отримати результати вивчення освітньої діяльності учнів, що допоможуть вчителю виявити кращі методи навчання для конкретного колективу та скоригувати

подальшу роботу педагога.

Діагностика освітньої діяльності учня – це вивчення особистісних досягнень учня, накопичення статистичних даних та їх аналіз, виявлення динаміки освітніх змін засобами контролю, обліку та оцінювання, з метою перевизначення цілей, уточнення освітніх програм, коригування процесу навчання, прогнозування подальшого розвитку подій. Педагогічна діагностика нерозривно пов'язана з педагогічним контролем і виконує спільні з ним функції, проте вона не тотожна контролю, оскільки вчитель проводячи діагностику діяльності учня накопичує дані, аналізує їх, і на відміну від контролю результати стосуються не тільки учня, його успішності, зацікавленості тощо, але й стимулюють вчителя скоригувати власну педагогічну діяльність, обрати доцільні форми та методи навчання. Вказане питання є однією з важливих проблем методичного характеру, воно постійно вивчається, удосконалюються форми, пропонуються нові методики, інноваційні технології. Контроль освітньої діяльності є структурною ланкою навчального процесу. Змістом шкільного контролю є рівень формування мотивів навчання, розвиток мовлення, поведінкові якості, вміння виконувати прості та складні розумові операції. Завданнями контролю є виявлення всього перерахованого. Контроль – це складова системи навчання, яка має власний об'єкт, методи, форми, виконує функції, і подальше вивчення даного питання, його співвідношення з поняттями моніторингу та діагностики є актуальним та потребує подальшого вивчення.

Отже, вивчивши питання місця діагностики освітньої діяльності учня можна зробити такі висновки:

- моніторинг та діагностика навчання спрямовані на вивчення освітньої діяльності школярів – їх навчання, виховання, набуття компетентностей;

- як поняття моніторинг частіше використовують для вивчення загальних питань масштабного характеру, діагностика ж стосується невеликих колективів чи особисто учня;

- моніторинг є довготривалим дослідженням певного питання, діагностика є вивченням освітньої діяльності різної тривалості як короткочасним, так і більш тривалим;

- контроль знань, вмінь та навичок є підпорядкованим поняттям діагностики освітньої діяльності учня, оскільки за допомогою останньої також вивчають набуття учнями компетентностей, психологічний стан особистості;

- діагностика навчання повинна виконувати всі функції контролю знань: освітню, діагностичну, стимулюючу, контролюючу, виховну, оцінюючу.

Дослідивши вивчення понять педагогічного моніторингу і діагностики освітньої діяльності та використання їх, ми розділяємо ці

поняття і пропонуємо такі означення.

Педагогічний моніторинг – це комплекс методів та форм організації, збору та опрацювання даних про діяльність освітньої системи, що забезпечує спостереження за її станом, оцінювання процесу діяльності, прогнозування наступного розвитку, для подальшого спрямування визначених факторів на удосконалення розвитку та досягнення заданих цілей досліджувальним об'єктом.

Діагностика освітньої діяльності – це вивчення особистісних досягнень учня, накопичення статистичних даних та їх аналіз, виявлення динаміки освітніх змін засобами контролю, обліку та оцінювання, з метою перевизначення цілей, уточнення освітніх програм, коригування процесу навчання, прогнозування подальшого розвитку подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова В. Г. Аналіз роботи школи / В. Г. Бикова // Завуч. – 2002 – № 11. – С. 11.
2. Болгаров М. Готовність учителя до здійснення моніторингу / М. Болгаров // Завуч. – 2006. – № 8. – С. 2–6.
3. Бондар В. І. Дидактика / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
4. Енциклопедія освіти // Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Грінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кожаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Кожаспирова, А. Ю. Кожаспиров. – Ростов н/Д. : Издательский центр МарТ, 2005. – 448 с.
6. Краснобокий Ю. М. Словник-довідник термінів з інноваційних технологій навчання / Ю. М. Краснобокий, В. Ф. Мішкурова, М. І. Пащенко. – К. : Науковий світ, 2003. – 75 с.
7. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: книга для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М : Просвещение, 1990. – 192 с.
8. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики : Ч. 1. Загальна методика навчання інформатики / Н. В. Морзе. – Київ : Навчальна книга, 2003. – 256 с.
9. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. Т. 1. – К. : Аконті, 2006. – 926 с.
10. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 512 с.
11. Педагогический энциклопедический словарь / гол. ред. Б. М. Бим-Бад, – М. : Большая Российская Энциклопедия, 2002. – 528 с.
12. Педагогика : учебное пособие для студ. пед. вузов и пед колледжей / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогическое об-во России, 1998. – 640 с.
13. Сучасна українська енциклопедія : Т. 9. – Х. : Клуб сімейного дозугу. – 170 с.